د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند گل رحمن حکیم

[illegible] کو د بیا [illegible]ونې [illegible]ره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکونکی: پوهاند ګل رحمن حکيم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د کب مياشت/ ۱٤۲۰ هـجري سپوږميز

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ توکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د اروا پوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونو سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او زده کوونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پر مختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ټولنه د انسانانو له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو له پاره ځانګړې وړاندېزونه کړې دي. ځينو په ذهني د سپينو، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د ارواپي (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ ييل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکونکي زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهېدو له پاره په نسبتاً لنډه توګه شرح کړې. بيا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې د پېړغونې انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لاتر اوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد را نقل کړي دي. دريم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهن اجزاوو او توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څېړکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، د ا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څېړکی د سلوکي ښوونځی موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څېرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څېړکی د اروا پوهنې دریم بعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د محتوی او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب وړاندې شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درښت
ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنیزو آثارو خپرول د یوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنیز کتابونه یې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلینو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنیزو تجربو او معلوماتو په زیاتون کې یې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنیزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهیر کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د ارواپوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر یو شمېر نورو، اروايي مسایلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د یو درسي کتاب په بڼه تدریسیده، چاپ یې د نوموړي پوهنځي محصلینو ته خورا مهم و. د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او شاعر ښاغلي صدیق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مینه په وړیا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه لیکوال او روغتیا پال ښاغلي ډاکټر محمد فرید بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زیاته مینه لري او تر اوسه یې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنیز کتابونه چاپ کړي دي، هیله وکړه، ښاغلي ډاکټر فرید بزګر زموږ هیله پوره کړه او دا پوهنیز کتاب یې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلینو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له ښاغلي صدیق الله بدر او ګران ډاکټر فرید بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

په مینه او درناوي

د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سريزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجوديت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوريت او اړتيا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجيح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتيا ده، هيڅوک نه شي ويلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او يا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهيږم. په دې مانا چې په يو کتاب يا يو څو کتابونو کې ټوله ننني پوهه نه شي راټوليدی. حتی د يوې ځانګړې ځانګې يوه کوچنۍ برخه په يو يا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټوليدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونيسو، او يا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونيسو، دا يوازې د اروا پوهنې د ښوونځيو په هکله غږيږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ويرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښيارتيا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمينو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې يې په يو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سويو د پوهنيزو موادو اړتيا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته يې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سيستم هم ګډوډ شو. اوس بايد ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بيا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تير او که ووايم بنسټيز عنصر يعني پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په يوازې ځان نه کيږي، لکه چې مخکې مې وويل افغانان بايد سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بيلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د ليکلو درونده بار په غاړه واخيست، ښاغلي صديق الله بدر په خپلو هنرزيرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال ښاغلي محمد اسمعيل يون په وسيله کتاب ما ته راورسيد، او موږ هم د خپلو ډيرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، ياني هر يوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

ت

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تــه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالی کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایــي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په ځنــګ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـــې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي ارواپوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زنون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د ارواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲٦)

د رپيم څېړکی .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځی (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پيدايښت له نظريې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابينګهوس د تداعي نظريه (۴۵)

د اصالت تداعي نننی ښوونځی (۵۰)

تارندايک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی : د شعور څېړونکي ښوونځی (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځی (۵۸)

د تيچنر د عقايدو اصول (٦۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (٦۸)

د جيمز انګل څېړنه (٦٩)

د ډيوي د بقا اصل (۷۳)

د جان ديوي د څېړنو طريقه (۷٤)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اړوا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکې (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د ګشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د ګشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱۴)

زده کړه د ګشتالت له نظره (۱۱۴)

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زړه کېږي اړیکې (۱۱۶)
د ژوند فضا (۱۱۹)
روانې حپ پېر بال (۱۲۱)
اووم خپرکی (۱۲۳)
د روانکاوی سنوونځی (۱۲۳)
اتم خپرکی (۱۲۷)
د اروا پوهنې د ریم قوت (۱۲۷)
هیومانیزم (۱۲۷)
بشري اروا پوهنه (۱۲۸)
اصطلاحګانې (۰)
اخځونه (۱۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . دوی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر راصل، پراساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورشیږو د همدې ګروهې (عقیدې) پراساس فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ دانتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه (حجره)، وویله او د اروا پېژندنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ار (موضوع)، نه دي، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړه شوې دی، نو کولای شو چې د ترکیبو (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دی فلسفي بحث وروو وروو د اروا پېژندنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لاروییان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې ډېر تکړه مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او رغولې یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځینې یې، نرم او سها یسته او بد او ناوالې، نیک او نا روا ښکاره او وریښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو نتیو اروا پوهانو له ګروهې سره ورته والی لري.

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پام رنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راګرځي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند دګټو په خاطر معالعه او څېړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تیروتنې یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خپل ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خرابو خیالاتو انسان ته د یوه بنیه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته څواکمنوي چې خپله د نده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې مو جوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و.

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پام ونه شي. دا نظریه په یوه لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یو شان ده ځکه چې د سلوک د سنو ونځي طرفداران یدې گروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستگاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سنو ونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډېره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپیریال ته ډېر علاقمند و.

په دې ډول وستیو کلونوکې د ارواپوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي، له همدې کبله ټولنیزه ارواپېژندنه رامنځته شوه او لري نه ده چې د ارواپېژندنې په شور و برخو څېړل سیوری وغوړځوي.

افلاطون:

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428-347) دی. که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ما دې ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ. په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور بې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نوځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی. ماده او شیان د تصوراتو محل دی.

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله. افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي. د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی. دوهم استعداد یې، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري. افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري. همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر، تشخیص کې او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي. نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړی وڅخه لوړ دی، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې لمړي وڅخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې له خوراک او خوب څخه پرته بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ــ بزګرانو، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي. د افلاطون د اروا پیژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه ده. نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعنې ارسطو (384-322 ق م) له يوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايد و او افکارو محور يې په کلونو کلونو څرخولی دی.

دې يوه او عالم دخپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر په څېر پېدا کېږي په شان دی.

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي. د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ. ده دخپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه دخپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړنه او دا يې ويل چې بايد هيڅ، واقعي او طبيعي چاپېريال پامل نه وشي. نو ځکه د افلاطون نظر يې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نشته او نه شو کولای هغه دواړه يو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او ددې یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی. ماده په بالقوه توګه صورت دی. د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی. د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي.

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتې دي اړیکه لري.

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې ځای شمیرله. هغه داوه چې، کامل وجود، غایي صورت او یا علت العلل، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی. نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټول ته نږدې یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی. د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او څېړنو لګیا دي.

د ارسطو د اروا پوهنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکي لري. ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري.

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی. هماغسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعاليت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې ګرووه دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلې دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپير وکړو، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجود يې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې ځاله د ذکاوت او هوښيارۍ هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پېړيو د حکمائو د منلو
وړ وګرځېده او په کلو يې د هغو علمي بحثو نه اداره کول.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته
رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راخيږي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي
چې "د ډيويد هيوم" (انګليسي فيلسوف) [2] لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لر
غونو فيلسوفانو د سر سړی دې اصولو ته پام نه و کړی.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځ ته
راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربوي قوانين وبلل، ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګندېدو د طريقې لپاره
ځانګړي قوانين وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي
توګه نه پيدا کېږي. دا دوه تصورات يعنې د تداعي د اصولو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوي ارواپېژندنې په وده ÷ او پراختيا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د وو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډېره زیاته ګټه وکړي .

اپیکور : Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ اېښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړېږي . په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي . او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کوي . دې حکیم ، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو ذراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله ، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې : « څو چې زه یم مرګ نشته ، کله چې مرګ راغی زه به نه یم » ، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه .

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندېږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي . دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې ویني ، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پېښو سترګو ونه ګټي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي ، ځکه د اخوښي او لذت

باید موقتي نه وي . (پوهنتی اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبې د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې ښکلوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجې هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا روا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره ـ سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناروه د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پرنړۍ حاکم وي تو پیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوره ته اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعنې نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسیږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پیژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څیړنه کیده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پیژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پیژندنه وهڅول شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلی او هغه هم د پلې نړکه پوهه شمیره . سربیره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشکیل کیده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل.

په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او په دې چټکتیا یې د ډېره ودې او پراختیا ومونده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېله او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما دا اند اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي یوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډه توګه بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه. تجربي ارواپوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي ارواپوهنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هولتز (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt)، په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګنديږي چې په اروپا او امريکا کې پر تجربه ګاري راملنځ ته کړې. دې غلو رکسو اروا پوهانو ته د نيمې پېړۍ له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش تر اغيز لاندې راغلي په دې کمې روش او طريقه کې چې د وخت په مادي او ميکانيکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثير ته پام لرنه و نه شوه او د تعصب ځخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله چې پر يالتوب يعني د علمي طريقې په اصل ولاړه، خو د انسان د پيرې تغيير منونکې پدېدې ته پام و نه ګرځول شو. دې مرحلې تر ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د پېر ارواپېژندونکو د علمي طريقې په قالب کې ځان مقيد ولېده. نو د اروا پوهنې موضوع ته يې تغيير ورکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني پايله لاس ته راوړي. پدې مرحله يا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳- په دريمه مرحله يعنې دلومړۍ نړيوالې جګړې له پيل (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسيزې پورې د پېر سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسېدې او نسبي نتايج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. په دې دوره کې داحصايې او ازمرينو په مرسته دانسانانو کارونه په مقايسوي ډول يو دبل سره اندازه کول، په همدې دوره کې دڅېړنو لکه بدله، اجتماعي اړوا پوهنه، صنعتي اړوا پوهنه او دکوچنيانو اروا پوهنې پراختيا ومونده، او د افرادو په هکله يې صرف د پاندې پېش بينۍ او تخمين ځای ونيوه او بر سېره پر دې دڅېړونکو او نوسنګرو اروا پېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو دانسان په جزئي مسايلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې د ډېرې احصايوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقيده وي.

د دې مرحلو په سير او تېريدلو په نتيجه کې د څېړنو منتقدينو پام کامل انسان ته راوګرځيد او دارګانيزم اړيکه يې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونيوه. د بيولوژۍ په لحاظ هم وړه په وړه معلومېږي چې که يو غړی په درد يا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن يو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي يا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شريک وي.

په همدې ډول د ټولنيزې اروا پوهنې او ټولنيز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې منتزع انسان، منفرد او يوازې انسان په ټولنه کې وجود نه لري يا نې دانسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز مدنيت د پيژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
يې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ريښه يې په تيره زمانه او د نوې
په خلاقه تجربو کې نغښتې ده او راتلونکې زمانه جوړوي. (اراکسته، ۱۳۴۸، ۹-۱۰)

د علمي طريقې نيمګړتيا : په دې کې نه شته چې علمي
او عيني طريقه د شخصي عقايدو څخه ښه او لوړه ده خو بايد ياد ولرو
چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کيږي. نو څه بايد وکړو؟

د ميتودولوژۍ مساله ډيره مهمه او په دې اثر کې نه ځائيږي.
خو په لنډ ډول ويلای شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت
څخه د انسان پيژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر
دليل دا دی چې لکه وويل شي: منتزع انسان يې له دې چې له
نورو سره اړيکې ولري او يې له دې چې په تمدن کې ريښه
ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، بايد داسې طريقه
وکارول شي، چې وکړای شي دا څو خواړې معما يا پديده په
ښه توګه وپيژني.

بل دليل دا دی چې پوهان په دې عقيده دي چې
تمدني تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستی
برخه ده، نو که دا اصل صحيح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بيالوژي د انسان پيژندنې د وه اساسي ستنې او پايې دي.

دريم دليل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت اړتیالني. په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان د امقامات اعتبار لري او دا بنیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیوهنې طریقه او په درېیمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : ځکه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوي فکري نظام که اړوا پېژندنه وي او یا نورې ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول راپیژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا خانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اهګل څرګند دي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفي څخه جلا شوه او دیوه ټاکلي علم په څېر رامنځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو د دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریات را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوږي بیانیه لاس د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړن ر.

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځی چې یوه لاره ټاکلې ده په هغه کې ژورې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داروا پوهنې

د سلوونځيو ښوونځيو لیک «فهرست»

۱ـ د اصالت تداعي سلوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي سلوونځی دی. د دې سلوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کړه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدیخوا د دې سلوونځي په روسیه کې د خواب انګیزې به څانګه غوره کړه.

۲ـ د ذهني جوړښت سلوونځی[2]: د دې سلوونځي سرچینه په المان کې وه. د دې سلوونځي رسمي فعالیت له ۱۸۷۹ نه پیل او اصلي موضوع يې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳ـ د اصالت عمل سلوونځی[3]: دا سلوونځی په ۱۸۹۸ کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع يې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه کټه اخستل و. د دې سلوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډیره پراخه ده.

۴ـ د اصالت سلوک سلوونځی[4]: دا سلوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې سلوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډیر اهمیت لري.

1- Associationism   2. Structunalism

3- Functionalism   4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د گشتالت ارواپوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- د رواڼکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که وپوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . د اخرې پیړۍ پیل د ارواپوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له پیړې خوا باید د علومو د عمې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر وا چاوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی ، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې توګه یې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons
4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ . دکارت او هابس پرته له دې چې دا روا بیژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پيژند نه دمادي اوطبيعي علومو د پراختیا سره همآهنگ کړي ، نو په دې ذهنيت ډوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول اومعلومات دانسان اوحیوان دسلوک اوفعاليت په هکله توجيه کړي . یا يې دمغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې نوموړي ته انعکاس ویل کېږي استوار کړي .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس دسیالي مادي جريان دی چې داعصابو په مسير کې له حسي اعضا وڅخه دمغز په لور او بيا د مغز څخه دعضلاتو لور ته سير يا تگ او راتگ کوي . دکارت دروح مرکز مغز وشمیره او په دې عقيده وچې د انسان په هر وگړي کې يوعاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داگروهه هم لرله چې حيوانات دتعقل قوه او توان نه لري ، سلوک اوحرکات يې کاملاً ماشيني او دبدن حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت دعقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل دمعرفت اوحقيقت دپيدا کولو وسيله گڼي .

هابس : هابس په دې لاره کې ددکارت څخه هم يو گام پر مخ ولاړ او تعقل اروايي کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې دخارجي يا بهرنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته
رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي . وروسته دغه
داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې
انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.
هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په
مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه
وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسو
فانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي
ښوونځی یې را منځته کړ. و دورت ر ۱۳۴۸ - ۷ - ۹؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه:

همغسې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د اروا پوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغیزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا موندلې وه په اروا پېژندنې تر اندازې زیات اغیز وکړ.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کړل چې باید د تحلیلي اروا پوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څنګه کیمیا پوهان غواړي چې د طبیعي بېلا بېلو ترکیباتو عناصر پیدا کوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په اروا پېژندنه کې یوه نوې پېړۍ او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په اروا پوهنې یې ژور اغیز وکړ هغه فیزیولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سرته ورسول چې په کلي ډول یې د اروا پوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د اروا پوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې بېول شوي وو. په دې ډول د فزيولوژۍ معلوماتو او کشفياتو د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهميت درلود او د دې علم تجربي، طريقې او روشونه د نوې تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړۍ لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزيګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پيل څخه د اروا پوهنې د پېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امريکا کې د فزيولوژۍ په «تجربه ځايونو» کې ايجاد شوي وو. چې په دې ډول ويلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې يوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په سمه او ښه ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو يانې د عمومي بيالوژۍ «په تېره بيا د پرمختيايي فرضيې» او روان پژشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ور زيات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بيولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختيايي فرضيه کې د ډېرې مسلې تربحث او څېړنې لاندې نيول شوي وچې نه يوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزيولوژۍ او فزيک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستيو کلونو څخه وروسته د داروين او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسايل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړلاپېښو هغه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نورې مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او خوریدو (انشعابات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي لمې یقین سره، په اروا پېژندنه کې یې نوې څپرکي د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ورزیاته شوه.

بله برخه (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحياتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفې پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج ډېر خاشینونکی او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس ډېر سم شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو وویشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بله ډله به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ ډول حبونکې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پوهانو نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيو کې تعميم او اثبات کړي په همدې طريقې سره به د بدني علتونو ناروغيو يا نو بې له کوم علمي دليله يو ډول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسايلو او طريقو پيدا کېدل ورو ورو د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې ترمنځ ارتباط يو ډېر سره وشلېږي، او په منطقي توګه ونه توانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغيان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طريقو، ننوتو، بېلګو او همداسې د علمي معيارونو اندازه د نظري او تيوريکو مسلو په پرتله بېخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زړه کړې په هکله يوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله. خو نويو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټينګار کاوه.

د نويو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعريف همغه پخوانی تعريف يانې "د هوښيارۍ يا شعور"، وه. اما عملاً به يې قدرتونه، توانونه، لياقت او مهارتونه د هوښيارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وينا نويو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا له علم څخه يې الهام ترلاسه کړی وو عقيده درلوده، پېچلې او مرکب افکار او عواطف يې د ساده او بسيطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدائي اولومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هیڅ وخت او يا ملرنه يې نه وړ ته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي سنونځي، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څېړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو اروا پوهانو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د اروا پوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعني هو ښيار ي د اروا پوهنې داساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څېړنې د يوازنۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پيړۍ په لومړي لسيزه کې نويو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوي پلويان وو نو د «پټلي يا ناپاره شعور» څېړنې او مطالعې ته يې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژورې څېړنه بايد د شعور په دې ناپاره برخه کې سرته ورسيږي.

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظر یې او تیوري که لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده د وچې د محرک او ځواب رابطه د امسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او بیچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا گلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «بنکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولگه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا فې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده و چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص د احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و.... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترجیحې او نمایښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او نا توانۍ یوه ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلابیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنو ونځي د ارزښت په هکله به ګران کار وي

چې په ښکاره ډول قضاوت

وشــــــــي

دا ځکه چې د ډیرو روحي سنو ونځي

اهداف به په ډیرو ستونزو او زیار وګړای شوچې په علمي دلایلو

ثابت او یا رد کړو.

د دیوه اروالي سنو ونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه -

ګټې او یا بې ګټې توب په ښکاره او په ده زمانه کې ترڅېړنې او مطا

لعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل

شـــــي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښې ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې ورو ستيو کلونو کې د ا جملة چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نومونو يادول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معما د زده کړې طريقه ، د ښه يا بد عادت زده کول ، د يوې قيافې يا صحنې څېره حافظې ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د وروستې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي . خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی . لا وليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د « ارواپوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کړ د ا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده .

1- Associationism . 2. James . w.

لرغونو ارواپېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو مو اوځينو نورو چې مخکې يې زده کړې وي، ډېر تمايلات او شرحه ورکړېده . خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه وه پيل کړې . دوی د زده کړې د عمليې په هکله، کلي فرضيه د لوړه چې هغه د تداعي فرضيه وه . خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او منطوق د زده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله .

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي ؟ دا ځواب ورکاوه ځنګه چې افکار له جريان او تشکيل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو پر بل پسې راځي، نو ځکه نو موړې افکار يو له بل سره يوځای او تړلي دي . دا د ارواپوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګليسي ارواپوهنې يو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه .

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځينې ارواپي يا نفسي پېښې يا مسلې يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيدا کېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه رايادوي د دغې حادثې ته تداعي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغږي وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې الف فرد « ب » ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : د ارابطه به يا د شباهت ، تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې وي چې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د يو بل سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ خوا سره يو ځای ليدلي دي . دې د ې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو « د تداعي قوانين » ويل . او که هم دا درې اړيکي يې خلاصه کړي او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کېږي څو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي درځو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې څوانه وي لیدلی یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي درلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له څوانۍ دا سي تجسم څخه یې ته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځور ګري به دانسان کې دحرکتو نو یا جنبشو نو حکم لري، او د هغو جریان او توافق پاوي ده دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کوي دي او له منځه نه ځي.

هابس دانسان د مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته منلي دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دي چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نور و لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وايي: دا فکار او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پر له پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نوري امواج، د صوت ارتعاشات ...) وايي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته د ارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرګله چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي، د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څرګنده چې د تصویرونو توان له انګیزو څخه اوږد او دوامداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو وروستی جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس تعقل اروايي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والي سبب ګرځي او په نړه بدوالي یا تنفر هم د حرکت ابتدايي مرحله ده چې د لري والي یا اجتناب سبب کیږي . ځینې تمايلات (مینه، لکه د ډوډی اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي .

د اصالت تداعي مخکښان

په اوه لسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او رواني جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او روده کړه چې د اروايي روزنې[2] ذهني ورزش له طریقه رد کړه . د هغه په نظر لنړ افراد یا تعلیمي لیدل کیږي چې بې شانتې طبع ، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي ، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی . هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه ډول فکري طرز د تجربه ګرایۍ[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومونده د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرايي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله . جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي . ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی ، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي .

---

(1) Jan lock . (2) mental disicipline.

(3) tabula rasa . (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله.
د هغه په عقيده افکار په ياسا ده وي يا مرکب . د افکارو ترکيب يې له بل سره
د ذهن يو فعاليت دی . چې په «ارواپي کيميا» هم يا دېږي او وروسته
د ارواپي پيداپښت(1) د نظريې سبب وګرځيد .

د دې لپاره چې ارواپي تداعي منځته راشي نوجان لاک په يو ډول
داخلي حواسو هم عقيده درلوده ، نو کله چې ذهن په حسي تاثرات
پيدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو . خو ذهني
دستګاه سربيره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود ، دا توان
يې هم درلود چې هغه وپېژني ، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي . يعني
کولای شي چې د مجاورت ، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه
افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي .

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د ارواپي
ورزش يا ذهني د سلپين څخه ، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ورمومي
د لاک افکارو ، ارواپېژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وکړي . د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښوونکی
د کوچنيانو د ارواء معمارانو او جوړونکي دی . اصلي دنده يې د پېرو
ګرامونو جوړول او اجرا ده . خو په دنده کې ښوونکی ښه عادتونه پيدا
کړي .

---

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید دحواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوي نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې بخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعني اروايي ورزش او ډسپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اوولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روزنې
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه:

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظریې سره د ټول په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي ارواپوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په مکلفه له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه یې په ارواپوهنه کې یې په زړه پورې نظریې وړاندې کړې. او په خپل وخت کې د زده کړې په نظام یا سیستم کې یې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پېژندنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل . ټوله دې امله د اروا پېژندنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروایي حالتونو کې[2] مطالعه او څېړنه . ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو ، د ترکیب ، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړله .

د هربارت د اروا پېژندنې طرفدران د اروایي حالتونو اروا پېژندنې بې اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي :

۱- حسي تاثرات . ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خفاشیني[3] .

اروایي حالتونه ، د اروایي فعالیتونو لومړني عناصر دي ، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي . هر احساس او فکر هغه وخت د ډېر یا پید ایښت موږ چې ادراکي خزانې ته جذب شي . د هربارت په عقیده ذهن د اروایي حالتونو ټولګه ده . په واقعیت کې د نویو اروایي حالتونو د ډېروالي یا جذب په تېرو اروایي حالتونو ، د اروایي عملیو یا زده کړې د ایجاد د سبب ګرځي .

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او د یوې

---

(1) mental chemistry . (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوانیو تجربو څخه په کلي توګه مفهومه وي.

هر بارت، ذهن په شکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو وېشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په همدې شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څېنې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیات یې چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې [illegible] وروسته به بیا او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هر بارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داسې ولا معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څېزونه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لومړني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته راوړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیاجوړنه هم په هغه کې شامله ده. ۳ـ ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د بیلابیلو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظریې پراساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغوی لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړي شي. د ښوونکي هوڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

[1] circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندې. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم
۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او روښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو نویو او د لامبو د قانون لپاره په کار دي چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بیلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغونه وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي . د تېرو او طبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پېوند پيدا کوي .

۴ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ـ په دې ځاى کې هغه اصل چې نوى زده شوى د ډيرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسي وضلو مربوط دي ، کارول کيږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلى شي . ښوونکى ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتي له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي . يا داچې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شي په معينو معاياتو کې لامبو وهلى شي او که نه ؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي ارواپيژندنې بنسټ ايښودونکى او مخکښي وپيژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د ټيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ، ساختارګرايي ښوونځى[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] ه راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې حافظه عبارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ونګي پوهه او معلومات په یېږي ، نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو مکتب وګڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې ، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې وشمېرو .

د ابینګهوس د تداعي نظریه :

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه ، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل . دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه ، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربي جنبې تر بیره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې . نو په دې خاطر هم نوی و .

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سرچینې درلودې . خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله ، او داسې یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H.   2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی تر هر څه دېته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ازمایښت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نوموړی د څو ډوله ازمایښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وغوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې چې په حافظه کې یې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازموینې پایله

باید د هغو جدولونو چې د دوی د څې سره سم ولو زده کوونکو د ا
مرینې د پایښت په لاس راغلی او معیاري شوي دي، مقایسه او بیا تله
شي څو په دې ډول د دغې موضوع د بنې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې ازموینه کې د لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، خوله، کوڅه، اوبه، پښه وسکی، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ
او کیف.

اېنګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه ورو
سته یوازې یو جزء د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په
دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته.
دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په
سلو او یا په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

اېنګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته
قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله
یې د کړې منحني، چې نن هغه ټول پېژني، رسم کړ.

د «هېرولو منحنی» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې
کمي قانون اعتبار او مرغوبیت ډېر کړي.

د اېنګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني
طریقو څخه کار اخستل کېږي او د دې ورنورو په زرو پوهانو ښوونیا طریقو

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې ارواپېژندونکو په عقیده نشو کولای چې د تداعي موضوع بیا زېږ د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. هغه څوک چې د زده کړې په حالت کې دي. تر یوه حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیولو سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د ،،هېرېدلو،، موضوع یوه تدریجي عملیه ده ؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخته څخه بیا د بېرته وړکولو تر وخته یعني یوه زماني واټن، د متحول یا متغییر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د زده کړې په هکله ازمایښت کېده، پایلې وښودله کله چې موضوع ژر زده شوې وي نو ژر له یاده وتله بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتیا یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار واېستل شي پایله یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل هېڅ ډول اروايي فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتیا «سرعت»، د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دینې پاتې شي د یر لږ وي .

د شپیتو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د اتجربې، د هیرېدو د ماهیت پوهیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

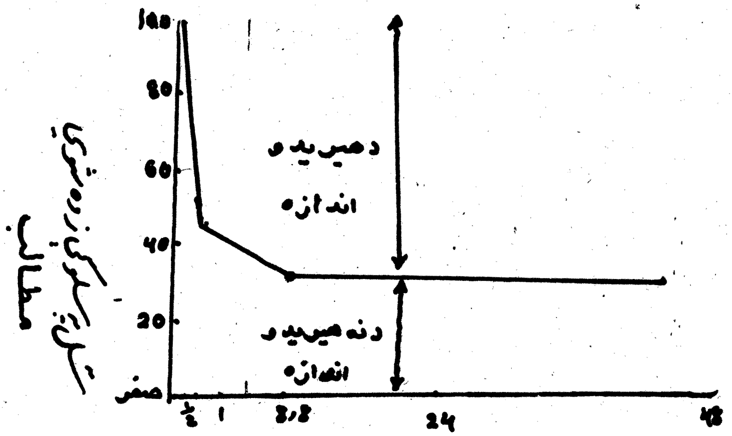

دګرېږ شمیر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هیرېدو په شکله د امنحني د یاد ساتلو او هیرېدو د اړیکو ښکاره مثال دی .

د اصالت تداعي نوی
ښوونځی

د پاولوف[1]، تارنډایک او نورو ارواپوهانو نوې تجربې او ازمايښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارنډایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک علل لري. تارنډایک لکه هربارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارنډایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندینیو محرکاتو په پرتله ډیر دي. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارنډایک: تارنډایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې[4] یا معما امیزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edward Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل . تارنډایک به هغه ثوري چې ازمایښتونه ، وږي
کړل او بیا به یې په هغې پسې لارو کې چې د ډیرو لارو پای به تړلی وو
او یوازې یوه لار به د خوراکه رسیدو ته خلاصه وه ، خوشې ((ایله)) کړه ،
وږی حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته وروسته د زیات ایستلو
پیدا کړه ، تشویقیده ، د دې تجربې په جریان کې ، حیوان ازاد پریښودل
کیده چې څو څو حیلو او طرحو سره کار پیل کړي ، څو د هغه سلوک او
فعالیت به یې څاره او هغه وخت یې چې د ځل لومړی بریالیتوب له پاره
لګولی و تحدیداوه ، بیا به یې همغه ثوری په پرله پسې ډول ازمایښت
کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغییرات او زماني کموالی ، غذا
رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه.
په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یانې د ثوري پرمختګ ، د ستونزې د حل
کې ، د ((زده کړې منحني)) ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل
د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارنډایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په
تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د سمو یا بدو پایلو پر اساس ((حذف))
یا ((انتخاب)) وي او بیا هغه د ((اثر قانون))(1) یا زده کړې په صورت داسې
شرحه کوي: ((هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ
سبب شي ، هغه عمل د هغه موقعیت سره ، تر هغه وروسته تداعي کیږي.
یانې هر وخت چې

(1) Thorndike's law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منحله ړاشي، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تیر کړت انجام شوی او، بیا تکرار شي، برخلاف ددې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې، سبب د ناراحتۍ شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منحله راشي، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اصورت ونیسي،،.

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډیر د تعداد په حساب، ورکول شي، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کیږي. دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي ده چې دافکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاویانې په انگیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ژوري د زده کړې چیړنې په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې تړلې ستونزې نه حل کوي.

تاراندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ان ما یښتو نه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې ان ما یښت کې لوړ نو زده کوونکی دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره تړلې وه نو ازموونکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده "صحیح ده" او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده "غلط دی" یا نو په دې ازماینت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډېر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډېر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي ډول پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه پلوی کاوه او یا فرضیې چې د ده څخه وه وړاندې "د اړیکو او مناسبت"(1) فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې تړلې تداعي ګانې د انګیزې- ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان د ځينو ژونديو ټولو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکې او ارتباطي سيستمونه پيښ کولای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکې دستگاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغز موقعيتونو سره چې مخ کيږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پيټرويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژيست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په خپلو علمي آزمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړي دولس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بريالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سرته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله وروسته د څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کيدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انگيزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترڅنگ توليدېږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېځا نه دي چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً[1] پيل کېږي. په دې ډول چې: يې اوازې د خوړو د طرف ليدل، يا ټر دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوته د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جاري شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګيزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګيزه نه شي حسابېدی د غه غبرګون يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترڅ د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علايمو څخه وروسته د ارواني ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړواني ترشح د فرضيا ترڅنګه د هغه فزيولوژيکي فرضيانو ته

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه درلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګیزه[2] وویله. بېلګه دا چې رفلکس یا شرطي انعکاس یو زده شوی ځواب او ځواب د غیرشرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وايي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي مذهب ته کړی دی. د قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې یوازې د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولونو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلس اډوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښو او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه څنګه چې د اروا پېژندنې دغه سیستم د تداعي د مذهب په سترګه ونه کتل او لا انتقاد یې کاوه چې د تداعي د مذهب پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه توګه خام دي. ځکه هغوی په داسې افکارو او موضوعاتو کې تکیه د ذکاوت پیدا کېدل، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې پرې خوا ته پرېښي او عملاً یوازې له حافظې سره سروکار لري.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارزاېښندنې پلويان هم د تداعي د ښوونې پر پلويانو داسې انتقادونه لري . او وايي چې دگشتالت د ارزاېښتونو خدمت د اصالت تداعي ښوونې لپاره عمداً دی چې د دوی د غه خلاوې ډکوي . په هر صورت د تجربتي تداعي ارزاېښتونو ګڼه د دې ښوونې د فعاليت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي . د بېلګې په توګه د مساعدو يا نامساعدو شرايطو پيداکول د حافظې په مکله د زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسيم ، ځينې د متقابلو تاثيراتو په مکله په تداعي کې د زده شويو څوابونو « غبرګونونو » انتقال له يو عمل يا موقعيت څخه بل عمل يا موقعيت ته ، او داسې نور .

هيلګارد[1] ، رابنسون[2] ، وودورث[3] او عمداً داسې په نښه کړي دي چې د اصالت سلوک پلويان د اصالت تداعي څخه جلا پيدا شوي . ولې ټول تداعيان په هيڅ صورت سره د اصالت سلوک پلويان نشي کېدای . د تداعي ښوونې د زده کړې او په ياد ساتنې په فرضيه کې د اصالت سلوک ښوونې کاملاً ځانګړی بحث او تعبير لري چې وروسته به شرحه شي .

---

(1) Helgard Ernest R.

(2) Robinson. E.S.

(3) woodworth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژاندنه او خپل لابراتوار یې چې او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کې. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په ازمایښت او څېړنه لاس پورې کې. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي « د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد حواس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنۍ « باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د « مستقیمې بلاواسطه تجربې » نوم ورکې. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان ټولې تجربې چې په ښکاره ډول د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، دا ځکه نفسي چې موږ پېژنو باطني افکار، احساسات خبر یو، همدغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

---

(1) Structuralisme

(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور(1) ووایه او د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځېده. بیا وروسته ورنت د نړۍ د پېژندنې په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «آګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود آګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپېریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډېر ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم(2) په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خوا ته یا د رفلکس(3) په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې(4) په شکل چې یې د مل، ناخود آګاه او ابتدایي څرګندونې شمېرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د واړو بحثونو یا نو داخلي او بهرنۍ نړۍ
شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له علم سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روشونو ته ورته والی پیدا کړ.

ونټ عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تېرې خاطرې، هیجانات، اهداف، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې یې تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې ونټ د شعور د عناصرو په شکل سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وبلله او په دوو اصلي ډولونو یې وېشله لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهرنۍ نړۍ راځي یا نو شیانو چې زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کوو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د ساده او لومړنیو احساسونو څرګندونې لکه رنګونه چې احساس یې سترګې او کان لري، بوی، مزه شرحه کړې دي. لکه د رنګ تولید. د تیغ اورېدل، د ... شکل جلتي احساس او داسې نور،

د اصالت جمل اروا پېژندونکو د دې عوامل پېژندنه کې تمایل

شي چې د اهم بیان کړي چې څنګه منځ ته راوړو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړی احساس نه دی او ارواپېژندونکو لپاره چې د ارواپوهنې د ترکیبي سیستم پلویان دي، په دې خاطر ډېر مهم دی چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] مرحله مثلي ور. خو وونټ دوه جوړې نورې هم پرې علاوه (زیاته) کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کراري (آرامتیا)، او بله جوړه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بیلا بیلو اشکالو او طریقو یو له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بیلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بیلا بیلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لنډه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

عبارت د ورونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر او اروا پېژندنه نه ده ،
بلکه د ورونت بنا نه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پېژندنې هدف او منظور دی.
«د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له هغې په زړه پورې قوانینو څخه دي
چې ورونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د هر نفسي عملیې ترکیب یې یو بشپړ نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو-
نکي اجزاو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت
ندا اي د سبږونې په تعلیماتو کې له ورونته ترمخه او د گشتالت په اروا پوهـ
هنه کې وروسته له ورونته هم پیدا کړو. ول دورنت د ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څنگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې سبږونې پلویانو د اروا پېژ-
هنې موضوع شعور یا د خود اگاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې [1] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس [1]، تخیل [2]، عواطفو او تفکر [3] څخه تشکیل
شوی دی. د اوول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارد براد فورد تیچنر [4] انگلیسي پوه لومړی د ورونت سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brad ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په اروايي څېړنو بوخت و.

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصول

دالمان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او (۷)، تنو زده کوونکو زیات ویښت چې په امریکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسولیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړ.

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په دې وخت کې د تیچنر له خوا چندان تعجب او حیرانتیا وړ نه دي. او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت ښکاره اړه نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دندې د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو. په همدې ډول د سترګو په بحث کې کولای

---

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوچې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې
څخه خبرېږو شي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم
(فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی
او فیزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا
ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی
اما د دنده د اسبکارو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه
لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي ، ولې داسې ښکاري چې جوړښت
باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي
نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څېړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع
تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي مګر
د بل سبب نه کېږي او د هغوی ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته.
تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم
ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکي
دغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیادي جوړونکي توکي
وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په
موجودیت او حضور کې تشکیلېږي . دا دوه عامله لري یو
یې بهرنۍ او بل یې عضوي اغېز دی . وروسته له دې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

متدموخڅه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بیلګې په توګه د غږ په هکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. ورووسته له دې د دوه مقدموڅخه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، خوکله چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۳- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضورڅخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۴- انفعالات د عواطفو خصوصیات دي. د انفعالاتو د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غوسې او خواشینې په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې ارواپوهنې، کلي طرحې د دې ترکیبي، عناصرو، پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا یو ساده سیستم دی او د یوې پیچلې نفساني مسئلې له بېلابېلو اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل وانفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلې حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني چارو صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر اوبدو لوتیلې دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په دوه

برخه ویش کیږي . چې ځینې له مغو څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه
برجسته‌ګي لري او ځینې له مغو څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د ځینو نورو محیطي
پېښو او لاملونو مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه چې په یوه ډول مشاهده ده
داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي نړۍ
له مشاهدې څخه توپیر ولري ، خو په اصل کې دا د علمي طریقې یو ډول.

داخلي کتنه د علمي اروا پېژندنې او فلسفي اروا پېژندنې د بېلولو
حد د حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به
په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده .

تیچنر د اروا پېژندنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې.
د مثال په توګه ذکاوت د ازموینې موضوع چې امریکایانو ته ډېره په
زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د توپیرو لپاره یې کارېده له نظره غورځوله.
د طبیعي او غیر طبیعي ځانګړتیاوو اروا پېژندنې ته یې پام ونه کړ . لومړي د
ثارندایک او کاتل څېړنو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي پېښو
ونډې یې سطحي وګڼله .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه
په فیزیولوژیکي څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ . د خپلواکو
د زده کړې مسلې یې هم د اروا پېژندنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.
همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په د پوهانو لږه پاملرنه
جلب کړه . د دغې ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره . د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو دې علاقه‌ګډ سبب شول. اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

نو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي مرحلې ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیاری وکیښ چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړي. په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي اروا پوهنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

سنوونځی

دعمل داصالت[1] نظریه دلومړي ځل لپاره په 1896 کال کې دجان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] دقوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې دځیړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي اتمي، تشکل چې دتداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم سنګاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم دکل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ځواب میکانیکي اړیکې.

دعمل داصالت نظریه ځکه تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د تاکلو څخه داو چې دعمل داصالت دارو

---

(1) Functionalism. (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړي.

د عمل د اصالت سیوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د سیوونځي په مقابل د اعتراض غږ وچې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړي.

د عمل د اصالت د سیوونځي له ځانګړتیاوو څخه یې دا دی چې د نورو سیوونځیو پرخلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پیلو څیړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لکه په خلاص لاس یې د ارواپیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې سیوونځي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وودورث[4]، اد وارډ رابنسن[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څیړنکې یې ارزښت د دوو کسو لار سیوونکي په یو لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څیړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت سیوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بیا سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلېږي. د اجرمنتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وګورو شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړې نه باور کولای شو چې د اروا پېژندنې او زده کړې په کم وکیف پوهېدلي یو او د هغه اصول مو زده کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پېژندنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. (ځکه چې د انګل د پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي).

انګل د اروا پېژندنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي چې رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروايي فعالیتونو اصلي او تعینوونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروايي فعالیتونو کې لازمي شمېرې همداسې انګل په دې عقیده وو چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه ووېل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله . خو رواني فعالیتونه او د بیولوژۍ نقش د اروا پوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمېري . دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمېرل کېږي . داځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و ، پاملرنه وکړه :

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د همآهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کېږي .

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي .

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوند کېدو لپاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لور ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژیک پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا بنه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بیلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړدي، یوازې یې توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو آګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډیر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څېړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا نې ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct. (2) Static

(3) James. R. Angell. Psychology.

عنوان هم مشخص کړو . نو شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خالص وساتي . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څیړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت بنسټګړی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې بنسټګړي د نظر پر بنسټ اینښودونکي غونډې، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارثي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوندي د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف)، سبب شي، نو ځکه د شعور یا خود اګاهي عملې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې کړي . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو د اړا پوښتنې موضوع د جان ډیوي له نظره „ د فرد انطباق له چاپیریال سره " دی . د دې بنسټګړي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او یې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي. د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې ودرول شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټور وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم في نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوونکو دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته مرحله چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنې ته نه جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

دا اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تېچنر ښوونځی د دې ډول فکر بنه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزاره وه او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وچې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه و نه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زېږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نړۍ او دودیزو آدابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپېریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نوې څېړنو او مطالعو مرکز وګرځید

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت نوې ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربیره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نورو فلسفي پېرېو د پاراو د ښکلي پېرېو د دلیل پرځای نوعوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفي بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په ښه توګه ځلېدل خېرال شوي چې عصاره یې دا ده: «د انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تحلیل اړخ ډېر مهم شمیري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او صمداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې ورده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمیري د صمدې اصولو او نظر یې پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنی یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړه کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د ځینو سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستگاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه خوځښتې د انسان وسیله ده چې د مغې په واسطه او مرسته ئې یاد باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځان ته انطباق ورکوي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توگه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژي (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیره اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل استقاعي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د مغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. ذدي لپاره چې ارواپوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دي چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د تولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود داتي د بدن دستگاه اندازه کړو د انسان پیچلي جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې محیط کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توگه د دې مبنوونځي تر منځ د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د وړځې په اوضاع مسلط و په لنډه توګه داسې خلاصه کېږي: لومړی تر منځ یې دا دی چې د عمل د اصالت مبنوونځي پلویان تکه خردګرایانو (دعقل پلویان)، دارواپوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عللو او پلټنې او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکوونکي عوامل پیژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکي عناصر ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کشش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ډيناميکه[2] برخه يې هير کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله.

د عمل دا صالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکي عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې دا صالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې ارواني چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د محض او پي النفسه علم پلويان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي. او ذهنه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکتې ټولنې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره دي دوه ښوونځيو سبکاره او بارز توپيرونه دي.

د عمل دا صالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه طرحه کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه پوکار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گته ورځه اخستلی شو؟ خو تیچنر له دې پوښتنې ځنه بېزاره و او ټګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوجان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه ورسیتی پوښتنې لورته ځیر و. او تربیتي چارې یې دارواپوهنې پر اصولو کې بلتل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه ددې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمېرل شو .

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې داستمرار حالت وجود لري یانې داستمرار حالت د محرک او غبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ثنوند موجود او چاپېریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي دبدن او ذهن دا پیکې ترمنځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تربحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه دثنویت ، د بدن اونفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا د ثو په ځیر لو له بل ځنه نه بېلونې .

دجان دیوي په خیال د احساس اوحرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي ټوګه د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې توګه د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ دلوړې ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویریږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب یوازې د تجربې له لارې حاصلیږي او بس . داسې قبلوي د دیوي په ویړه اثار مکې لیدل کیږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا ځکه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پرځنګ الي خبروي د هغو زده کړه او پر هغه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان دیوي «انسان تمخلوق د عادت وايي نه د عقل» .

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای . دا نو البته نه هدف نه ته ځیر وي او پایلې ترې لاس ته راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع او پوخ پوه ځیرک وو چې هر وخت به زده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږیدلی او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هاروډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جمیز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . دده د فلسفې شرحه دوه غټ خصوصیتونه لري . له یوې خوا دده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دیني عواطفو دده د مادي فلسفې اړخ تعدیل ید اوه . همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] شبووڼې یې رامنځ ته کړې

د ویلیام جمیز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرگندې کړي . ددې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د گټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرائي طریقه : پازارگاد (:)

ویلیام جمیز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرخلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده. صرف تجربه داسې تعريفوي : «دا گاڼيز؟ بې واسطه جريان له چاپېريال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ويليام جيمز په عقيده ارواپوه بايد په لومړي سر کې عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجيه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانيزي».

ويليام جيمز د ارواپوهنې موضوع داسې بيانوي : « ارواپوهنه د نفسي د رواني ژوند علم دی . چې ځيني پديدې او شرايط څېړي». د ويليام جيمز په عقيده پديده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبيعي علوم پورې تړي او مطلب يې دا دی چې نفساني چارې مستقيماً په بدن ـ مخصوصاً د مغز د ستگاه پورې اړه لري. د دغه له نظره د بدن د ستگاه ، د ذهني ژوند شرايط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکيلوي. اوس نو ويليام جيمز ارواپوهنه د علم الحيات (بيالوژي)، له دريځې وينې او شعور د ذهني مرکزي هسته شميرې خو د شعور په داسې جريان چې د بدن څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ويليام جيمز د شعور يا خوداگاهي د جريان په هکله وايي: «شعور لومړی خصوصيت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرې یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی.

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی. له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه دی. هغه وایي: هغه څه چې یوه کرته له نظره تېرېږي په بېرته ځینې پېښې اړه لري، هغه دلیل چې جېمز یې په دې برخه کې اقامه کوي دا دی: چې هر نفسي جریان، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي. څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت بېل له بېل سره تغییر لري او برابر نه وي. نو ورته (مشابه)، بدني جریان هم نه ممکنه کېږي. نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي.

درېیم خاصیت د شعور یا خود اګاهۍ چې ویلیام جېمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو. مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د وېشلو وړ نه دی. د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کېږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي. د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جریان متوقف شي، د هر بیا راتګ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دوام په برخې سره وتړي.

د ویلیام جېمز په عقیده د خود اګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخیرنې او مطالعې لاندې ونیسي . (راسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې دارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو اروا پوهنه هم په کې داخل دی .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او دعلمي طریقې پلوی وه لومړی طریقه چې هغه یاد وي « داخلي او باطني » طریقه ده ، خو د وونت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موږ دا یو دول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي اروا پوه پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم اروا پوهانو او پلویانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په اروا پوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژویو ، کوچنیانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په اروا پوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . د دې عقیدې لرونکي چې د اروا پوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پوهنه اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په 1903 کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوازې یکایې استاد او پوه دی . د ی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په هسدې ډول دعمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه ډول چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نورو اروا پوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید دفزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د اروا پوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علوم ونډي ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني
طریقو څخه په څېړنه او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . بیا نو هغه
سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د هغه
مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې
له ژوندي موجود څخه سر ووهي . واټسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ
وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خوځکاره
سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې
حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداشان د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو
دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره
سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کیږي چې باید
ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي
کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعبیر شي .
ه یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نه شي او د تعلیل
په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکه چې وویل شو، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه »، او هم دا سې شخص
مخ، حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه د وه -
آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو دا سې به یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم، څنګه یاست ؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت او معنی
له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یې ورل داخلي او نفساني موضوع
ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی .
د دوی په عقیده روغبړ باید دا سې سرته ورسیږي :

السلام علیکم، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم، تاسو هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي
او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس
دي . دوی خلک په لوړ غږ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ
یا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر عمده نښې دي
هغوی معتقد دي چې انسان په ټول ټبرونو کې فکر کوي . په کوچنیانو
کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي . وروسته چې غټیږي
په نجوا او بیا په کولو او په پای کې چې لوییږي نو په نا مرئي او بې غږه
صورت سرته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په بې اواز او بې غږه
ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د ذکاوت ، عقلي شخصیت ، اخلاقي تمایلونو او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګند دي ارزښت او بې اهمیته بڼه ورکړي . خو نه کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورونټ او نورو تجربې پوهانو زیات د اروا پوهنې په هکله د ((واقعي علم)) تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د ((روح)) پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه ویښ نه دله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي : ((چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی)) ، هغه وایي چې اوس ددې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو ځل وا نه پرېږدي . او ځان پر دې موضوع و نه غولوي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدیدو حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مینو ځینو ترمنځ تر پېر چنداني روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو مینو ځینو د پلویانو سره کار د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دي څه د سلوک د اصالت پلویانو نور تهڅرابي سیر ونه کړ او داسې مفاهیم لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغوی پر ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه (۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چې د پارونې (برانګیختګی)، او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګنار شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کنټرول لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بېلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶)، داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي: ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډیرې حادثې واقع کیږي چې له بهر څخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي، خو اوس ټول داسې

---

(۱) Motive.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح، د بېلا بېلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندې(1) او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ(2) سلوک اجزا جوړوي دي.

د «پټ» سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په «بالقوه» توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونه کې، څنګه چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولي د پام وړ او با ارزښته دي او داسې ښکاري شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي اروا پوهنه کې یې بې نظیره او مکتب پیږه و. هماغسې چې وړاندې ویل شوي چې د «شعور» یا خود اګاهي تر بحث پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارتباطونو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې «سلوک» پیچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګیزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د اړو

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي. همداسې واټسن وايي، غريزه او عادت هم له همدې
مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې غريزه نوعي او
طبيعي او نظم او ترتيب لري ده، خو په عادت کې فرد نوي مشقونه
په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي يدي.

د واټسن په عقيده د سلوک او رويې د مطالعې او څېړنې څو
مشخصه طريقې لري، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده. علمي
مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري.
ازمينه يوه عيني طريقه ده چې کيدای شي د رويې د څېړنې
وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازمېښت د ذکا
وت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول
کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي رويه
ازمېښت، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په کار وړي.
محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي
آخذه فعاليت ته هڅوي، وېل کيږي. لکه نور چې سترګه او يا غږ
چې غوږ تحريکوي.

ازمېښتې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې
برخه کې د واټسن يو پلوی ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازمېښتې په
اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې
نيولې. د حافظې په ملکه تجربې او ازمايښتونو په دې عقيده باندې

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هيڅ ډول ذهني مسأله نه ده . ياني د سلوک د اصل دسنړيکي پلويان په دې عقيده دي چې حافظه يوازې تجديد د عکس العملونو ده وروسته د تمرين له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمايلات ، د بدن عکس العمل بولي . د بيلګې په ډول که څوک ووايي « خفه يم » نو د دې جملې سره يې د بدن وضع بدليږي او غوښې معلوميږي . ښکاره ده چې دا د شرايطو او بدن عکس العمل دی . د وا ټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هيڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طريقې سره سره د څيړنې يوه ډېره مهمه طريقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طريقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلويانو له خوا رامنځته او په اختيا وړکې شوې ده .

د وا ټسن له نظره يوازې د زړه کېدې ربينه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هيجانونه او عواطف هم يو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي .

د وا ټسن په عقيده عاطفي عکس العمل نه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : ويرې ، غضب او مينه .

همداسې واټسن عقيده لري چې شخصيت هم د تعريف وړ دی او هغه د فرد د عادتونو او تمايلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل ښکاره کيږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې ټکي

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغه ډیر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو، غدو غوښو، وینې او هډو کوته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . ددې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی ویاړنې ویرې ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انسانی چارو او صداسې رواني او عملي ودې ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې ټاکونکې رول لري او د زده کړونکو د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اساني سره پیدا کیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي .

او پر ځای یې د اسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادتونه کار ول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - دا اروا پوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استواره وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵ - د روح، د مفهوم په اړه منځته تلو سره، څه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجودې وې له منځه ځي.

سلوکي اروا پوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د ستګاوو تمپلونه وګڼي. د ځکه چې د سلوکیانو د پاره بیا زې څه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم ټولګې فعالیت، چې په څه کې مغز داونده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حسي ټول سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کوي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي یې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په هیڅ ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر (۱) (۱۹۰۴ - ۱۹۹۰) د پنسلوانیا په لیه سنبان ګرهټي کې وزیږید او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په اروا پوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(۱) Burrhus Fredric Skinner.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه د خپلې طریقې ارزښت نظریې ته د سکینر وسیله یي سلوک هم ویل کېږي داول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارندایک د ارتباطي او د اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې یوه نوې څانګه ده.

تارندایک سلوک ارتداعي ، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مرسته بللي . اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، ډېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي .

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې .

سکینر هم لکه تارندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله ، علم یې په استقرائي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې دنده یې دا وه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د ځیني څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې . د سکینر له نظره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت ، اراده، احساس ، تصور، سایق او نورو بحث کوي ، مخالف دي .

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

د انسان په سرښت او سلوک کې نظم او ترتيب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتيب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکينر په عقيده علم هغه قوانين څيړي او کشفوي چې پر طبيعت مسلط دي. له دې قوانينو څخه خبرتيا، نه يوازې زموږ علمي اټکل د پېښې بلکې د دغې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پديدو د پيدايښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختيار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزيک کې او کيميا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانينو او د هغو د علمي سازمان له طريقه په دې توانيږي چې په موثره توګه د خپل چاپيريال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکينر عقيده درلوده چې دا تصور دې ونښي چې د بنياد د سلوک توضيح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طريقه ايجابوي. د ارواپوهنې متحولين لکه د نورو علمونو د متحولينو غوندې بايد د طبيعي واقعيتونو په ډول توصيف شي. د سکينر په ارواپوهنه کې تابع متحول په هر موقعيت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګنديږي او مستقل متحول هغه محيطي شرايط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابيږي. يانې په هر زماني او مکاني موقعيت کې د شخص څخه په دې نسبت معين سلوک را منځته کيږي. ترڅو هغه پايلې چې د محيطي شرايطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د ارواپوهنې قوانين لکه د نورو علومو قوانين صريح او روښانه دي سکينر دا معروفه خبره: ،،چې آس د اوبو سر ته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چلند يې نه شي مجبوروولی، ردوي . دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بوچلندونه مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې پر انسان کې مطلوب سلوک مینځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر - نیاز باسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لازمو اطلاعاتو ترلاسه له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې یو واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی .

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوړې پېږه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مرتبط دي . د دې عواملو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو د احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي . خو د داسې پوښتنې په ځواب کې چې تر ټولو مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو ؟

د سکینر ځواب دا دی چې داسې سلوکونه باید د هغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربو او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړل شي. (پارسا ۱۳۷۰:۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر[1] پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي. په علمي جبر کې هر سلوک یو علت لري او دا یوازې هغه ډول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپیریال لا د هغه موجود په بدلون او جوړښت کې چې هغه یې چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په پوره عالم، تکه بل هر ورګړي غوښتنې مسئلې د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په ځانګړې یا ضمنه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

(1) *Naturalistic determinism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پوهه د پدیدو خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړېدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پوهه د طبیعي جاري وجریان او دڅرنګوالي په څېر توضیح کوي، اوس نو پرهغه تصادفي چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده.

سکینر د ځان وړاندې او انتیاتا د پوهنتونونو داستادی وظیفې د رلوده 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبوټي په رستاخیز کې دیاد وړ ورمرستي کړېدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده وویل، هغه کار چې انمایښت کوونکي کولای شي دادی چې له پېښندل شویو انګېزونو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګېزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقې قوانین چې سلوک دانګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګېزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلـــقي شـــي.

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګېزه - ځواب باید د واحد یا نوي رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د نورو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي. مختصات په بل شکل څرګند او منعکسه راوړي. دا بل شکل معنوي او د

تصوراتو، احکامو او نتیجو استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول) او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او همدا د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازموینې له خوا کنټرولیږي او په یوه څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابقه، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایې د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه - ځواب ټول واحدونه په مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغزنوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې ترې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، مغزظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه، ترمنځ وجود درلود دکه کې او د داسې یوه پله، حکم لري چې مغز دواړو سرحدونو سره تړلی او یا پیوندوي،

د دې جعبې په وسیله نده کې اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرول[1]، یعنې او بطې رفلکس دی.

له مغزه تاریخ څخه را په دیخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه :

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلته خو د ارمونکي له نظره معلومه انګیزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګیزه نه کار وي او هغه نه مشاهده کیږي پدې ځای کې انګیزه د ارمونکي له کنترول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ارمونکي کار یوازې د A له متحولو سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ارمونکي، انګیزې منځته راوړي، کله چې مونږ ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګیزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کیږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انګیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې مونږ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي. خو سکینر زیات باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او - حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې د ځواب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا داچې دا- ځواب، د هغو انګیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا شوی، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس یو خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی پیښږي، خو د هغه په نامه کې پټ دی، د ارفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسيلې(۱) خاصيت هم لري . د سکينر په جعبه کې داعمل کونکې رفلکس د غذا په برابرولو تماميږي .

ځنا بورکونکي رفلکس تکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانيزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، تکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څومحيطي تاثيرات نه توليدوي . څو چې د ځان منځ ته په هغه د محيط يا چاپيريال حساب نه کيږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړيږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کيدو او هيريدو په هکله احتمالاً بهترينه لاره او طريقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعاليت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدايت او هيريدل د تجربو او ازمايښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکينر داتابيا او قصد نه درلود چې لمپله او وايو هغه پوازې موږک او چرې ته محدود کړي ، که څه هم هغه دارو ش د کسان د څيړنو لپاره اصلي او ممتاز لارګڼله .

د هغه په عقيده کولی شو چې دانسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کيدو او تقويت د قوانينو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر(۱) په المان کې وزیږید. دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د وورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څېړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای(۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځېد.

ورتهایمر د خپلو د وتنو ملګرو په مرسته چې کافکا(۳) او کوهلر(۴) نومېدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کېښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پېژندل شوی او دکلي سازمان تصور ته هم ګشتالت وايي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په سنه صورت درک او وپېژنو، نوی فکر نه دی. دا پورل فکر او نظریه

---

(۱) Max wertheimer (۲) Phi-Phenomenon.

(۳) kurt koffka (۴) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کېږي چې یو شمېر فیلسوفانو او، مفکرینو د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د څېړنو او پېژندلو لپاره بهترینه لار او طریقه داپلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته به ځیر وګرځي نه د هغه اجزاوو او جزیو وړو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې مفکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې یوازې د هغه د اجزاوو او جزیو وړو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړی ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مفکرین او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي مفکرین ووایو.

په فلسفه پېړۍ کې د ورتهایمر څخه د مخه یو ډېره د ګشتالت په شکله قاطع او صریح نظر څرګند کړی. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دی خو ارواپوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه ونه غورځوي او تر څېړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څوک چې درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کېږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

کرستیان فن اهرنفلز"(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګړې برخه ګډه ده چې د فزیکي محسوس او ظاهري او عناصرو
څخه او چټه او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتراً داسې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم
ور وبخښي، هغه څه چې ویني، سازمان او نظم ورکړي او هغوته وحدت
ورکړي. د دې دوه پوهانو د نظر په اساس نوی سیوونځی په المان
کې د ګشتالتي کیفیت"(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د ارواپوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په ارواپوهنه کې
ډیر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهیدل دي چې د مانادارو سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکي په پیل کې وویل شو. د ګشتالت سیوونځی د ورتها
یمر په علمي ازمایښتونو تحقق وموند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډیرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اساس
او بڼه صورت درک کیږي؛ ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(1) Christian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualität.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره پر عمود او پر منحني خط د سپينې پردې باندې مخ اچوو يا يې منعکس کاوو . د ازمايښت په پايله کې څرګنده شول چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه زياته وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږ وه دواړه خطونه په يو وخت يا يې همزمان د پردې پر مخ ليدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څرخېږي او منحني معلومېږي . څرګنده شوه چې د درک د حرکت د دغې پديدې له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شوېده . دا ايډير په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ وګرځېد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يو معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت وينې يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فای پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سرې د تياره، او روښانه شي بيا د يوې رڼا نقطې په ډول ليدل کېږي . همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خپله سبا به ګوته د 2 سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لري و نیسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اسنالي د محرک ـ ځواب په اړوا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس ، پخوانۍ تجربه او مانایي شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] ځمکې، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشو کې د بنه تجسم او ښه ښکارېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو یا تې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي . په کلي توګه زمینه هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بله عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي .

باید پام لرنه وکړو چې دګشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري . دوی نهایي په عقیدهٔ ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلی او دتجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي . بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده .

جهان او نړۍ په دې علت د یک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي .

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی . البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي .

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمايي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دي . او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب دول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګشتالت د ښوونځي قوانین

د ګشتالت اروا پوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او ټاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابېږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شوي دي:

د تعادل هـ فراګیرۍ. جامعیت، قانون.

د ګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې اروايي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په اروا پوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون(۳) ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په نا همواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خوا ته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

مخ اړوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص نیاز باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته ده چې له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازموینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د ګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون[۱] د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګند وي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټولګي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د مغز د تړاو احتمال ورسره وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د ځانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ترغونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هیڅ ډول وحدت د مغز ترمنځه نه جوړېږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

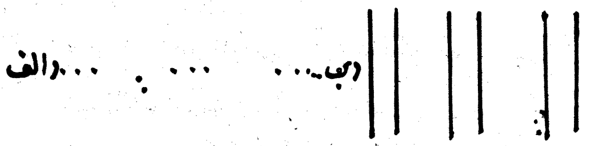

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(۱) Low of Proximity.

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت (۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګلوګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

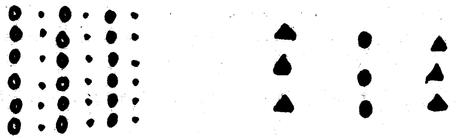

، په دې تصویر کې ، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلثونه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون (۲) په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره ښایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پلټنو کې داتمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره ، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښېږي او رضایت ورپه برخه کوي . څو نا تمامه کار یا وضعه د نارضایتي او خواشینۍ اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون (1) په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کید وڅخه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کامل دایرې په بڼه ادامه موندې که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اړوند پوهنه کې زده کړه د یوه کلي هیئات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېړنه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کل په ځواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې ز ده کړه کې يوه کلي قاعده د قياس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کيږي .

خو که نمونه يا بيلگه د زده کړې بنسټ وي يانې ادراک او زده کړه د جزء څخه کل ته رسيده او يا حاصليده ، نو دې ته استقرائي(۲) طريقه وايي .

دگشتالت په شيوه او طريقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصيرت او د مسألې حل دی . په دې طريقه کې زيات استعمال کيږي چې مسالې ته د کل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړيکې يې وپيژني او نو بيا د مسئلې حل کړي . په دې لحاظ بايد په زړورتيا ووېل شي چې زده کړه دگشتالت له نظره ، ادراک ، بصيرت او د مسئلې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهميت په گشتالت کې :

ادراک يوه له هغو موضوعاتو څخه ده چې دگشتالت اروا پوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړېده ، او عقيده لري چې زده کړه پې له درک څخه نه حاصليږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پيداکوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس يوځانگړې تجربه او د مانا زمينه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کيږي . دکل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پيژندنه اسانه کيږي .

د دې اروا پوهانو په نظر ، ډير خلک د هغو شيانو زده کړې سره مينه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

---

(۱) Deduction (۲) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په پرندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې دا چې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي. دګشتالت د ښوونځي یوه ارواپوه کاتونا⁽¹⁾ دغې نوښته ته داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د ارواپوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدنې امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په ارواپوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د ارواپوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1) katona.

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل
دي ، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري . په دې نظریه کې نفساني سلوک په
مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوکین
دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي
محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په
واسطه د اوښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي . د تداعي له
نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي . خو ګشتالت
دا پلویان وایي : داسې نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو
د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی ، نو زده کړه د بصیرت بدلون
دی . کورټ لوین[1] الماني پوه ، ځیږونکی او د امریکا استوګن ، د ساحوي
معرفت نظریه د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظرې په مقابل
کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو . دې پوه د ساحوي
معرفت نظریه[2] د ګشتالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه .
نسبیت یا نسبي[3] اصل دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب ، د احساس
او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو شیانو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي
دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې ، د تصویر او زمینې په
حیث ، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل مومي . په پایله کې نسبیت د
فزیکي او عینیت له طریقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي .

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب سره رواني واقعيت عبارت له هغه ذهني طرحې او يا نسبت څخه دی چې فرد يې له فيوشي څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپيريال يې پيژني او د کارونو څخه يې ګټه اخلي

ساحوي نظريه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعاليتونه په يوه ساحه يا ميدان کې واقع کيږي او دا ټول عوامل يو له بل سره په متقابل ډول اړيکې لري. په دې نظريه کې زده کړه - هغه نسبي عمليه ده چې فرد په کې نوی بصيرت يا بينش کسبوي او يا دا چې په خپل پخواني بصيرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ويلای شو چې بينش هغه احساس، ادراک، نسبت او پيوند دی چې ډېره وسيع مانا او مفهوم لري. د بينش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرايطو او موقعيتونو کې حاصليږي.

په ټولينه توګه ساحوي نظريه، د بصيرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصيرت او بينش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پيدايښت او ادراک په مانا ده چې فرد يې له خپل رواني، فزيکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپيريال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعيتونه چې په مفاهيمو اعتقاداتو او اميدونو پورې اړه لري، شامل دي. نو څکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا ، معرفتي جوړښت دژبې د ودې ، عواطفو ، ټولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرګندېږي .

د ژوند فضا :

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه ده چې ټولو هغو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ ته منځته راوړي . په کلي توګه ځپله فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دي ، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی . د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نما دي[2] او عملي[3] ، وظيفوي ، روابط او اړيکي داخل دي . د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کېږي بلکې داسې مواد لکه حافظه ، ژبه ، هنر ، افسانه ، دين اټکل ، او اميد ونه شامل دي .

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکيل شوېده . دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه ، شخصي معلومات او ګروهې ، تېر او راتلونکي لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي .

لوين خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B = f(P \cdot E)$$

په دې فورمول کې B سلوک ، f تابع ، P رواني حالت او E رواني

(1) life space (2) symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یو کلیت دی چې د ژوند له مسئلې څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

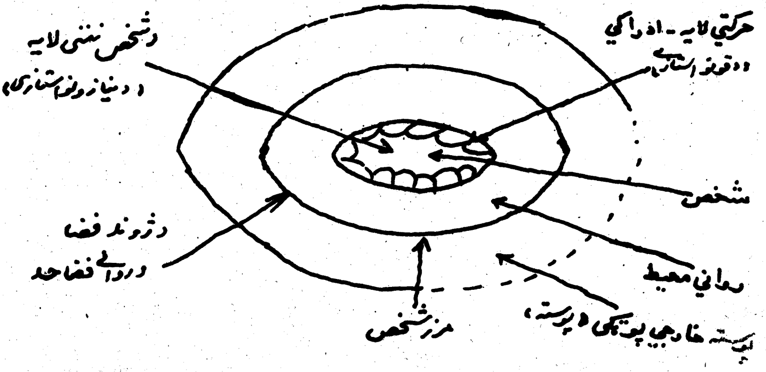

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړې ده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

(1). Dynamical. (2) foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له بې شمېر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړې ارزښت لري جوړه شوېده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفېږي او داسې فعالیتونه لکه مرتړاوالي، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بېلابېلې پدیدې منځته راوړي. په زړه پورې مثبت ظرفیت او وېره ونکي او بېزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چې یو وخت د ژوند په فضا اغېز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپېریال او د ژوند د فضا خارجي بې سته ممکنه ده په لوړتنه هندسي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه جلا کېږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شوېده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر امر او مانادار موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته تبدلون ورکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی . اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروي ډيوې ټولني يا يو ملت شامل دي . که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال ديو ګروپ دافرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړي توګه د هغو له رواني محيط سره بنکاره توپير لري . د بيلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو دول ښکاري . ولې د هريوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري . په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري . پارسا (۱۳۷۲ : ۳۳۲) .

هرگز وجود حاضر غايب شنيده اى

من در ميان جمع و دلم جاى ديگر است .

" سعدي "

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، فکر او ذکاوت پر ځای د هغو رواني جریانونو پر بحث وڅیړ وچې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازمایښتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه (۱) مناسبه نه ده باید بله طریقه وکارول شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د ټولو رواني بې نظمیو او تضاد منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده وکړله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په مکله او یا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې، شرمیده د شرمیدې اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یادول، تذکر، اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تیرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعور په اګاه یا ناو بنانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د اروایي بې نظمیو د خلاصون لپاره، د یوه ښه وسیله ده.

فروید به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطر اق یا حافظې ته راولي، هغه زیار ایسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د دېرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تداعي نښو (علایمو) څخه استفاده وکړو. هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچنې کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي. په تدریج سره جنسي غریزه لښیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوم کې چې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مربوطوي او تر ډېرې اندازې موږ پر ځینو وضعه ځړوي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او ناآګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو ونډه واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ګمانګیري پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رملو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د دیر وغیر عادي سلوکونو، منشاً او منبع ده د شاته وملو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فرویډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې نارونغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخودآګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصیت کې د ی چې له ناخودآګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماز لو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو دول دول څېړنو او توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم : (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لرې چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو خوب اوان يې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هومل وخت څرگندونه انگازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پیژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د گشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا استواره وي په ارواپوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي . د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازاد وي ، د میل او اختیار له مخې د یوې واحدې ، مجموعې په شکل ، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي.

د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم » پوره عبارت د هغه ، مقصد په دې هکله څرګند وي . دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت ، واقعیت او قدرت التزام لري .

البورت ډیر معروف ارواپوه هم په دې عقیده دی چې « هستي » یا د « وجود اصالت » ، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژور تیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د « بشري ارواپوهنې » د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري ارواپوهنه :

بشري ارواپوهنې د « موجودیت فلسفې » ته په پاملرنې سره ډیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کړ . د دوی په عقیده « د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو » .

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان ، تخریبوونکی او صرف اداري وبلل ، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول . او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري تولنه بې روحه او بې معنی کوي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دې ډېرې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلنه تباه کړي. او همداسې داپې هم په ګوته کړه چې یوازې سلوک ته پاملرنه، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا ښکاره تېروتنه او تجاوز، د ټولي او فعال انسان په اهمیت او طبیعت دے او چت پایې یې پرته د انسان شخصیت لره هیڅ ارزښت نه دی. نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په مطالعه، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک مطالعه محسوس اړخ ـ مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پېچلې اړیکې او ټولنیزو نه شي مشخصولی.

بشري او روا پوهان تجربي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او ټوله او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځني حوادثو او پېښو ته لکه تجربې، احساس او ادراک، معنا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوی فن او طریقې ته اړتیا لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري او روا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته معنا ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د یې مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اړوا پوهنه افزېښنده ګي، هنر دوستي او خپلو ګټو کارونه خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال بې له وېرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ښوونې له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ازښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا طریقې دي چې دافراد و لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د نړۍ او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اړوا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او په کار راتلونکي افراد وروزل شي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې داموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د تمایلې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي شکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا را منځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي.
نوښت او ابتکار دو یرې موجبات برابر نه کړي . بلکې د هغه له
ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي .
نو څکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او
روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا
وې پوره کړي .
اوس نو که غواړو چې خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې
او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو .
د دې موخې په وسیله یې تربیه شوی انسان زده کوي چې
څنګه زده کړه (۱) وکړي . او دا هم ورته ثابتیږي ، چې هر
ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي . حتی
کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي .
په واقعیت کې ځیرنې او د نویو معلوماتو را ټولول دا دمنه
لار ده ، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې
او ښه والي تضمینوي .

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاين برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر انديشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلين ، 1956 ، ايران .

ارا ستــه ،

احسان طبري ، بنياد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي يادگيري بر بنياد نظريه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ايران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علي اکبر ، روان شناسي عمومي .

سياسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ايران ، ۱۳۴۵ .

ردوث ، مکتب هاى روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycurk. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B. F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
٦. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱٦. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوړي او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library